



INSTITUTE OF HISTORY OF UKRAINE
OF THE NATIONAL ACADEMY
OF SCIENCES OF UKRAINE

THE STATE INSTITUTION «INSTITUTE
OF WORLD HISTORY OF THE NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE»

ACADEMIA TERRA HISTORIAE

Studies in Honor of
Valerii Smolii

Book 2
SPACES OF HISTORIAN

Kyiv 2020

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ
ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

ACADEMIA TERRA HISTORIAE

Студії на пошану
Валерія Смолія

Книга друга
ПРОСТОРИ ІСТОРИКА

Київ – 2020

УДК 94(477)(082)

A38

*Затверджено до друку вченими радами
Інституту історії України НАН України
(протокол № 8 від 31 жовтня 2019 р.)
та Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»
(протокол № 8 від 26 листопада 2019 р.)*

Упорядники:

Світлана БЛАЩУК, Геннадій БОРЯК, Віктор ГОРОБЕЦЬ,
Андрій КУДРЯЧЕНКО, Валентина МАТЯХ, Василь ТКАЧЕНКО,
Вікторія СОЛОШЕНКО, Олексій ЯСЬ

Відповідальний редактор

Геннадій БОРЯК

Редактор

Валентина МАТЯХ

Academia. Terra Historiae. Студії на пошану Валерія Смолія :
A38 У 2-х кн. / відпов. ред. Боряк Геннадій ; упоряд. Блащук Світлана,
Боряк Геннадій, Горобець Віктор, Кудряченко Андрій, Матях Вален-
тина, Ткаченко Василь, Солошенко Вікторія, Ясь Олексій. Київ : Ін-т
історії України Національної академії наук України, ДУ «Інститут
всесвітньої історії Національної академії наук України», 2020. Кн. 2 :
Простори історика. 656 с.

ISBN 978-966-136-707-3

ISBN 978-966-136-709-7

У другій книзі ювілейного видання публікуються статті, присвячені
проблемам історіографії, джерелознавства, історичної пам'яті й дослідниць-
кого інструментарію та ін. Матеріали згруповано за проблемно-тематични-
ми рубриками – «Інструментарій та лабораторія історика», «Історіографічні
дискурси», «Memory», «Рецепції та образи», «Ad fontes», «Рефлексії».

Для науковців, викладачів, студентів, усіх, хто вивчає історію України.

УДК 94(477)(082)

ISBN 978-966-136-707-3

ISBN 978-966-136-709-7

© Автори статей, 2020

© Інститут історії України Національної
академії наук України, 2020

© Державна установа «Інститут всесвітньої
історії Національної академії наук
України», 2020

AD FONTES

Володимир ПРИШЛЯК

**«ПОЧОМУ ОНИ ПРУТСЯ В КОЗАТСТВО»:
ДОНЕСЕННЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО
ХОРУНЖОГО ЯКИМА ГОРЛЕНКА
ГЕТЬМАНУ ДАНИЛУ АПОСТОЛУ 1732 Р.**

Козацька старшина, як нова генерація соціальної чи станової еліти, зайняла своє особливе місце «під сонцем» у суспільстві, передовсім, внаслідок визвольної боротьби в Україні середини XVII ст. Формування цієї окремої соціальної групи в середовищі козацького стану, який, за висловом Михайла Грушевського, «претендував на право польського стану військовослужбовців, тобто шляхти»¹, у новопосталому Гетьманаті було тривалим і неоднозначним суспільним процесом. Як і для козацтва взагалі, так і для старшини своєрідними «донорами» стали різні прошарки суспільства та станові групи «городової України». Козацька старшина, «як найсильніший і найенергійніший елемент»², стала певним віддзеркаленням усіх тих суттєвих соціальних зрушень. Означені процеси відбувалися в українському ранньомодерному суспільстві упродовж тривалого часу (з середини XVII й до кінця XVIII ст.), допоки козацька автономія майже остаточно не розчинилася у російському імперському просторі.

Процес відокремлення козацької старшини в особливу групу зі своїми інтересами та привілеями розпочався ще до виступу на Запорозжжі взимку 1648 р. та особливо посилювався у XVIII ст. Саме козацька старшина стала основою формування нової елітарної групи³.

Генеральна старшина – верхівка адміністративного апарату, вище військове і цивільне керівництво Війська Запорозького на формально виборних посадах, яке здійснювало управління усім козацьким військом та його окремими службами (артилерією, військовим вишколом, діловодством тощо)⁴. Найвищі військові чини зосередили у своїх руках також управління органами державної влади і прак-

¹ Грушевський М.С. Очерк истории украинского народа. 2-е изд. Киев, 1991. С. 201.

² Джиджора І. З новітньої української історіографії. Критична студія // Записки НТШ. Львів, 1906. Т. LXXI. Кн. III. С. 156.

³ Okinshevich L. Ukrainian Society and Government 1648–1781. Munich, 1978. P. 46.

⁴ Панащенко В.В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII–XVIII ст.). Київ, 1995. С. 3.

тично перетворилися на державну адміністрацію, фактично – уряд, своєрідний кабінет міністрів та водночас генеральний штаб Гетьманату.

У часах першого ліквідаційного періоду (між Мазепою і Розумовським), який, за влучним виразом М. Грушевського, був розділений «короткою передишкою часів Апостола»⁵, так звану «вищу групу» гетьманського уряду складали, передовсім, Данило Апостол (гетьман), Яків Лизогуб (генеральний обозний), Михайло Турковський («писар войсковий Енералний»), Михайло Забіла і Андрій Кандиба (генеральні судді), Андрій Маркович та росіянин Іван М'якінін (генеральні підскарбії). До цієї вищої категорії генеральної старшини за своєю впливовістю цілком справедливо і сміливо можна віднести і десять полковників, які беззастережно і повноправно головували відповідно у десяти полках Гетьманату. «Нищу групу» гетьманського уряду становили: Іван Мануйлович і Федір Лисенко – генеральні осавули та Іван Борозна – генеральний бунчужний. Уряд генерального хорунжого надовго, від 1729 р. і аж 20 лютого 1741 р., надійно обійняв Іоаким (Яким) Горленко (1686–1758).

Генеральний хорунжий, як представник «нищої групи» козацького генералітету, відповідав за гетьманські клейноди. Йдеться, зокрема, про головний прапор – військову хоругву козацького війська, яку під час урочистих церемоній несли попереду гетьмана. Він брав участь у засіданнях Генерального військового суду, а також вів слідства на місцях. Його позицію визначали як нижчу від полковника і часто з цієї посади призначали на полковницький уряд⁶.

Усі представники розгалуженої родини Горленків виростили на теренах Прилуцького полку Війська Запорозького. Найперших з Горленків – Лазаря (Лазор Горьленко) і Яцька (Яцько Горленко), як реєстрових козаків Прилуцької сотні, записано у зборівському «Реєстрі Війська Запорозького» 1649 р.⁷

Засновник цього козацько-старшинського роду – Лазар, син Федора Горленка (1629–†1687) був довголітнім, із перервами, полковником Прилуцького полку з 1658 р. – часів Івана Виговського, та упродовж майже усієї Руїни. Соратник гетьмана Івана Самойловича Лазар Горленко загинув страшною мученицькою смертю у 1687 р. Тоді козаки Прилуцького полку, які перебували у Кримському поході, дізнавшись про арешт Самойловича на Коломаці, вчинили бунт і спалили живцем свого полковника. Через десять років, 15 вересня 1697 р., його останки перевезли до родинного склепу Горленків у Густинському монастирі біля Прилук.

⁵ Грушевський М. Передмова // Джиджора І. Україна в першій половині XVIII віку. Розвідки і замітки. Київ, 1930. С. V. Див. також: Пришляк В. «Коротка передишка часів Апостола»: Гетьманщина у 1727–1734 роках // Україна крізь віки: Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України, професора Валерія Смоля. Київ, 2010. С. 568–569.

⁶ Горобець В. Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної і соціальної історії ранньомодерної України. Київ, 2009. С. 42–45.

⁷ Реєстр Війська Запорозького 1649 року. Транслітерація тексту / Підгот. до друку О.В. Тодійчук та ін. Київ, 1995. С. 441.

Полковником Прилуцького полку обрали його сина – Дмитра Горленка (1660–1731). Чоловік став не лише одним із найзаможніших українських полковників, але й увійшов до числа найближчих довірників і соратників Мазепи, який супроводжував гетьмана в еміграцію⁸.

Його син – бунчуковий товариш Андрій Дмитрович (1680–1756) 8 вересня 1709 р. одружився з донькою миргородського полковника, а згодом гетьмана Данила Апостола – Марією (1688–1754)⁹. Разом із батьком і тестем Андрій підтримав Мазепу і прийняв підданство Шведського королівства, але вже навесні 1709 р. повернувся під російську владу¹⁰. Від шлюбу Андрія Горленка та Марії Апостол народилося п'ять синів і три доньки. Найвідоміший з них – Яким, церковний діяч, письменник, єпископ Іоасаф Білгородський (1705–1754)¹¹. Був онуком гетьмана Д. Апостола та рідним дядьком класика української літератури Григорія Квітки-Основ'яненка, який написав біографію духівника. Гетьман Данило Апостол 11 лютого 1729 р. підписав у Глухові універсал своєму зятеві, який утверджував володіння бунчукового товариша¹². 18 листопада того ж таки 1729 р. гетьман своїм наказом зобов'язав війта села Давидівки Яблунівської сотні Лубенського полку простежити виконання посполитими «послушництва і повинностей» А. Горленку¹³. А 1732 р. йому надано паспорт для проїзду до Москви та Санкт-Петербурга¹⁴.

Батько майбутнього генерального хорунжого Якіма Горленка – Іван, син Лазаря Горленка (1655 – ?), був рідним старшим братом вірного мазепинця Дмитра Горленка. Мати – Ганна Кудар (бл. 1665 – ?) походила зі звичайної козацької родини¹⁵.

Онук Лазаря – Яким Горленко зробив доволі стрімку кар'єру, з погляду представника козацької старшини Гетьманату. 1715 р. службу розпочав у ранзі значного військового товариша. На 1723 р. вже був писарем Прилуцької полкової

⁸ Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. Київ, 2004. С. 43–47.

⁹ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 51: Генеральна військова канцелярія, оп. 3, спр. 4900, арк. 11 зв.

¹⁰ Там само, спр. 43 а, арк. 42–47.

¹¹ Записка Иосафа Горленка, епископа Белгородского, и старинные заметки о роде Горленков / сообщ. В. П. Горленко // Чтения в Историческом обществе Нестор-летописца. Киев, 1882. Кн. VI. Отд. 3. С. 83–106; Святитель Иосаф Горленко, епископ белгородский и обоянский (1705–1754). Материалы для биографии, собранные и изданные кн. Н.Д. Жеваковым. Киев, 1907. Т. 1; Киев, 1909. Т. 2.

¹² Чернігівський обласний історичний музей ім. В.В. Тарновського, фонди (далі – ЧОІМ), інв. № АЛ-501/14-12/4, арк. 1–2.

¹³ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 43 а, арк. 139.

¹⁴ Там само, спр. 4263, арк. 1–7.

¹⁵ Модзалевский В.Л. Горленки // Малороссийский родословник: В 4 т. Киев, 1908. Т. I: А–Д. С. 304.

канцелярії¹⁶. У 1725 р. піднісся до звання бунчукового товариша. Того ж року ходив з козаками у Сулацький похід низового корпусу на південно-західну частину Передкавказзя¹⁷. Наступного 1726 р. вже командував полком бунчукового товариства під час повернення із Сулаку¹⁸.

З приходом до влади гетьмана Данила Апостола генеральним хорунжим від 16 грудня 1728 р. став Яким Гречаний¹⁹. Його бачимо на цій посаді в січні–березні 1729 р.²⁰ Згодом, наприкінці 1729 р. чи наступного 1730 р., на уряді генерального хорунжого зафіксований вже Яким Горленко (малоймовірно, що це той ж таки Яким Гречаний – ?)²¹.

Документ, вірогідно, 1730 р., що нині зберігається у відділі рукописів Бібліотеки Польської академії знань та Польської академії наук у Кракові, зокрема, у фамільному фонді Крижановських в Черповодах, у головних рескриптах українських гетьманів та урядників, містить оригінальний список – так зване «виденіє» генеральної старшини, полковників та бунчукових товаришів того часу. Цей реєстр, який склав військовий канцелярист Генеральної військової канцелярії Данило Городецький під орудою генерального писаря Михайла Турковського, очолював генеральний обозний Яків Лизогуб. Далі йшов генеральний суддя Михайло Забіла, генеральний підскарбій Андрій Маркович, генеральні осавули Іван Мануйлович і Федір Лисенко. Замикали цей список генеральний хорунжий Яким Горленко і генеральний бунчужний Іван Борозна. В оригіналі «*ВИДЕНІЯ*»²²:

¹⁶ Приватні листи XVIII ст. / Підгот. до вид. В.А. Передрієнко. Київ, 1987. № 22. С. 36. (Пам'ятки української мови. Серія приватних листів).

¹⁷ Дубровський В. Про Гилянський похід 1725 року // Ювілейний збірник на пошану акад. Михайла Сергієвича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності. Київ, 1928. Т. I. С. 227–233.

¹⁸ Заруба В. М. Козацька старшина Гетьманської України (1648–1782): персональний склад та родинні зв'язки. Дніпропетровськ, 2016. С. 112.

¹⁹ Сборник РИО. Санкт-Петербург, 1893. Т. 84: Протоколы, журналы и указы Верховного Тайного Совета / изд. под ред. Н.Ф. Дубровина. Т. VI (июль–декабрь 1728 г.). № 271. С. 705; Окиншевич Л. Генеральна старшина на Лівобережній Україні XVII–XVIII вв. // Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права. Київ, 1926. Вип. II. С. 101; Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. Київ, 2010. С. 296.

²⁰ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр 3062, арк. 2–4 зв.

²¹ Окремі дослідники ідентифікують Якіма Гречаного і Якіма Горленка однією особою (Див.: Кривошея І. Горленко (Гречаний) Яким Іванович // Неурядова старшина Української козацької держави (XVII–XVIII ст.): У 2 т. Біла Церква, 2016. Т. 2: Довідник. С. 463). Інші, навпаки, їх розрізняють (Див.: Заруба В.М. Гречаний [Гречка] Яким Мануйлович // Козацька старшина Гетьманської України (1648–1782): персональний склад та родинні зв'язки. С. 115).

²² Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Oddział rękopisów. Księgozbiór Krzyżanowskich w Czerpowodach. Sygn. 269 (Krz.): Akta kozackie z lat 1596–1723. Str. 1; копія – Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ України), ф. 309: НТШ, оп. 1, спр. 2496, арк. 1. Копія.

« **Енералніє Старшина**

Обозній Яковъ Лизогуб
Судіа Михайло Забѣла
Подскарбій Андрей Марковичъ
Асауль Іванъ Мануїловичъ
Другій Асауль Федор Лисєнко
Хоружій Ікимъ Горленко
Бунчучній Іванъ Борозна»²³.

У такому ж складі 18 червня 1730 р. генеральна старшина подала прохання гетьманові про призначення рангових маєтностей²⁴. Того ж року з'явилися гетьманські універсали про надання маєтностей на уряди генеральній старшині й, зокрема, особисто Якиму Горленку²⁵. У 1731 р. генеральний хорунжий звертався листовно із Прилук до гетьмана стосовно поради у справі скарги срібнянського сотника Антона Троцини на дружину покійного прилуцького полкового судді Івана Марковича. Вона придбала млин на р. Удай під Переволочною у батька Троцини, який хотів знищити купчу. Федір Маркович – значний товариш військовий Прилуцького полку, вступившись за невістку, протестував²⁶. Підпис генерального хорунжого «рукою власною» поруч з іншими представниками генеральної старшини стоїть під гетьманським розпорядженням від 9 червня 1732 р., стосовно видачі жалування полковим і сотенним служителям, а також виділення їм грошей на канцелярські потреби.²⁷ Документ, датований 31 грудня 1732 р. свідчить, що «на чин Хоружого Енералного» як рангова маєтність визначалося с. Товкачівка Прилуцької сотні із 199 дворами²⁸.

У службовій ієрархії Російської імперії генерального хорунжого Колегія іноземних справ у 1733 р. прирівнювала до чину полковника – «имеет быть в рангах

²³ Опубл.: Пришляк В. Генеральна старшина за гетьмана Данила Апостола: обозний Яків Лизогуб // Кризь століття: Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя. Львів, 2012. Додаток: [1730 р., Глухів.]: Перелік генеральної старшини, полковників та бунчукових товаришів Гетьманщини. С. 591.

²⁴ Окиншевич Л. Центральні установи України-Гетьманщини XVII–XVIII ст. Київ, 1930. Ч. II: Рада старшин. Додатки-матеріяли. XIII. С. 313.

²⁵ Научно-исследовательский отдел рукописей Российской государственной библиотеки, ф. 159: Коллекция Н.А. Маркевича, № 409, л. 1; № 413, л. 2.

²⁶ Там же, № 39, л. 1–2.

²⁷ Научно-исторический архив Санкт-Петербургского института истории Российской академии наук, колл. № 150: Черниговское губернское правление, ед. хр. № II/21, л. 5; Пришляк В.В. Украинское гетманство в годы правления Даниила Апостола: обзор архивных коллекций документов и материалов Санкт-Петербурга // *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* / Петербургские славянские и балканские исследования. Санкт-Петербург, 2013. № 2 (14). Июль–Декабрь. С. 142–143.

²⁸ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр 4167, арк. 3, 18.

Полковничьих»²⁹. Яким Горленко замінив на цьому уряді Якова Лизогуба, який став генеральним обозним³⁰, згодом Якіма Гречаного і вдержався на посаді аж до лютого 1741 р. З цього приводу відомий універсал гетьмана Данила Апостола генеральному хорунжому Яким Горленку від 24 вересня 1733 р. про обов'язкову присутність на засіданнях в Генеральному військовому суді замість відсутнього генерального обозного Якова Лизогуба³¹. Раніше, 16 квітня 1730 р., гетьман Д. Апостол підписав універсал генеральному хорунжому Я. Горленку про стягнення грошей з військового товариства Стародубського і Київського полків, яке воно заборгувало в Низовому поході³². Дбаючи про свою генеральну старшину, указом від 5 вересня 1733 р. гетьман звільнив генерального хорунжого від сплати до Військового скарбу річного окладу і «осипщини»³³ (податкового збору, чиншу осипного, що збирався осипною мукою за помел збіжжя) з його рангового села Товкачівки Прилуцької полкової сотні Прилуцького полку³⁴.

За Правління гетьманського уряду в 1737–1741 рр., у розпал російсько-турецької війни 1735–1739 рр., Я. Горленка призначали наказним гетьманом³⁵. Під його командою 1736 р. старшини і козаки відбули військовий похід до сотенного містечка Царичанки Полтавського полку³⁶. 18 травня 1737 р. генеральний хорунжий Я. Горленко доповідав про кількість полкової старшини, сотників і козаків у Лубенському, Гадяцькому, Полтавському і Прилуцькому полках³⁷. Оскільки попередній досвід генерального хорунжого передбачав участь у засіданнях

²⁹ Архив внешней политики Российской империи Историко-документального департамента МИД Российской Федерации, ф. 124: Малороссийские дела, оп. 124/II. 1733 г., д. 7: Справка Коллегии иностранных дел для Кабинета е. и. в. в каком военном ранге можно считать гетмана Апостола и всех его служащих, 17 декабря 1733 г., л. 1 об. Копія. Див. також: *Пришляк В.* Матеріали Архіву зовнішньої політики Російської імперії до історії Гетьманщини часів Данила Апостола // *Архіви України*. 2013. № 1 (283): січень–лютий. С. 153–154.

³⁰ *Пришляк В.* Інститут гетьмана та вища козацька старшина в умовах політичних трансформацій першої половини XVIII ст. // *Український Гетьманат: нариси історії національного державотворення XVII–XVIII ст.: У 2 кн. Кн. 1.* Київ, 2018. С. 210–220; *Його ж.* Генеральна старшина першого ліквідаційного періоду // *Історія Української держави: Гетьманат ранньомодерної доби.* Київ, 2018. С. 126–132.

³¹ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 4362, арк. 6. Чернетка.

³² Там само, спр. 3538, арк. 2. Чернетка.

³³ *Дневник генерального подскарбиа Якова Марковича (1717–1767 гг.) / ред. А. Лазаревский.* Киев, 1893. Ч. 1: (1717–1725 гг.). С. 138; *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / упоряд. В.В. Німчук, Г.І. Лиса. Київ; Нью Йорк, 2003. Кн. 2: О–Я. С. 52.

³⁴ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 127, арк. 31. Чернетка.

³⁵ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 5344, арк. 3; спр. 5506, арк. 2–12; *Репан О.* Іржа на лезі: Лівобережне козацтво і російсько-турецька війна 1735–1739 років. Київ, 2009. С. 84, 176, 177, 191.

³⁶ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 6665, арк. 13.

³⁷ Там само, спр. 5909, арк. 7.

Генерального військового суду та ведення слідства на місцях, йому двічі була надана можливість обіймати уряд генерального судді. Уперше на якихось два тижні: 20 лютого – 5 березня 1741 р.; вдруге – набагато довше, аж на 13 років – від травня 1745 р. до 1758 р.

У лютому 1750 р. він, вже як генеральний суддя, йшов за гетьманською булавою – брав безпосередню участь в церемонії обрання, чи то радше призначення, гетьманом Кирила Розумовського у Глухові³⁸.

У шлюбі Яким Горленко так само побував двічі. Уперше – з Марією Канієвською-Оболонською. Їхній син Петро Горленко (1709–1788) згодом, у 1767–1772 рр., став наказним прилуцьким полковником. Удруге Яким Горленко одружився з донькою козака Маврою (Марією) Кирпич. У них народилися семеро дітей: Анастасія (в заміжжі – Шишкевич), Марія (Кандиба), Ганна (Милорадович), Олена (Сандурська), Степан (? – після 1784), Єфросинія (Милорадович) і Зиновія (Маркевич-Чарниш)³⁹.

Донесення генерального хорунжого до гетьмана від 24 березня 1732 р. стосується малодослідженої проблеми соціальної ієрархії Гетьманату (див. *Документ*) і є фактично відповіддю на лист гетьмана Д. Апостола генеральному хорунжому Я. Горленку, який порушував, власне, питання незаконного перепису селян в козаки. Того ж таки 1732 р. гетьман з деякою тривогою писав генеральному хорунжому: «Зъ певного донесеня вѣстно намъ учинилосьъ, что п. полковникъ Прилуцкій, мимо тамошней полковой старшины, природныхъ мужиковъ, которыхъ отцы и дѣды посполитую отбывали тяглость и сами они въ мужицкомъ пребывали званіи, кого похощетъ, вписываетъ в козацкий компуть (реестръ), имѣя себѣ совѣтника своего полкового писаря (Галенковскаго), который въ дворы его полковника, край конюшни, полковою канцелярією править, так, что старшина тамошняя никогда ни о чемъ не вѣдаеть... И хотя старшина многократно указывала полковому писарю, что по просьбѣ о возвращеніи въ козачество неправильно записанныхъ въ крестьяне, слѣдуетъ о козачествѣ такихъ просителей публично спрашивать свидѣтелей, а не такъ какъ у п. полковника Прилуцкаго дѣлается, что какъ слышатъ (чуютъ) у кого деньги, то хотя и не слѣдуетъ, но писарь – по пристрастію – «производитъ» ихъ въ козаки, а п. полковникъ «поставляетъ»... И много они напринимали такимъ образомъ мужиковъ въ козаки изъ разныхъ сель, но мало кого по справедливости, а больше все – ради денегъ»⁴⁰.

Прилуцький полковник Гнат (Ігнатій) Галаган (1714–1739) – за наказом Петра І, один із руйнівників Чортомлицької Запорозької Січі у травні 1709 р. «за

³⁸ Герасименко Н. Обрання Кирила Розумовського гетьманом Лівобережної України. Додаток: Журналъ какимъ образомъ произошло обранья гетмана войскъ Малоросійскихъ обоихъ сторонъ Днепра 1750 году «17» д[ня] // Записки НТШ. Львів, 1999. Т. ССXXXVIII: Праці Історично-філософської секції. – С. 558.

³⁹ Модзалевский В. Л. Горленки. С. 306–308.

⁴⁰ Цит. за: Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления: В 3 т. Киев, 1902. Т. 3: Полк Прилуцкий. С. 44.

відступництво» запорожців на чолі з кошовим-мазепинцем Костем Гордієнком, був мало- чи взагалі неграмотним. Про неосвіченість полковника красномовно свідчить відсутність його власноручного підпису на донесенні гетьмана 1729 р. з автографами козацької старшини до Петра II про необхідність перенесення гетьманської резиденції з Глухова до Батурина: «Полковникъ Прилуцький Ігнатий Галаганъ, вомѣсто его полковой прилуцькій писаръ Федоръ Галенковскій по его веленію подписалъся»⁴¹. Крім того, йому вряди-годи, але загалом слушно, приписували несправедливість й некоректне поводження у стосунках із полчанами і найближчим оточенням. Прилуцький полковий писар Федір Галенковський свого часу навіть подав супліку зі скаргою на полковника за невиплату грошей, відібрання полкової печатки та образи⁴². Хоча, як свідчать пізніші події, зокрема, 1732 р., саме полковий писар був у доволі тісній фінансовій спілці зі своїм полковником. Якраз Ф. Галенковський за наказом Г. Галагана послушно вписував («производил») у козаки за хабарі селян чужих маєтностей⁴³.

Відтак, віддавна не довіряючи прилуцькому полковнику й бажаючи отримати точні відомості, гетьман Д. Апостол доручив генеральному хорунжому провести слідство стосовно усіх тих нововписаних до компуту Прилуцького полку селян – чи були їхні діди і батьки на козацькій службі, де і в яких походах побували й т. п.? Унаслідок слідства Я. Горленка виявилось, що Галаган більше ста чоловік неправомірно вписав у козацькі компути, причому деякі із «нововписаних» вказали, в яку ціну обійшлося їм їхнє козацтво. Наприклад, селянин с. Дальні Сорочинці Миргородської сотні Мажола свідчив, що, бажаючи записатися в козаки, він «положив» панові прилуцькому полковнику спершу 4 руб., а як «принято у значок», дав йому ще 3 руб.; пану писарю, як прийнято в «козацтво», дав 1 руб., а як «принято у значок», дав другого рубля. Харченко зі с. Смош Прилуцької полкової сотні свідчив, що дав панові полковнику 3 руб. 50 коп., полковому писарю – три «деревѣ великихъ» і 1 руб. грошей, полковому сотнику – три копи грошей, сотенному писарю – полтину (російська монетна, вагова та грошово-лічильна одиниця для позначення 50 коп. = половини рубля) і т. п.⁴⁴

У донесенні Я. Горленка згадуються «нововписані козаки» із «дівичьких» мешканців – із сотенного містечка Дівича Ніжинського полку⁴⁵. Цікаво, що переписуючи з такою легкістю селян чужих маєтностей й навіть з інших полків у козаки, Г. Галаган у своїх маєтностях поступав інакше. Наприклад, у 1723 р. два

⁴¹ Российский государственный архив древних актов, ф. 248: Сенат и сенатские учреждения, оп. 41, д. 3568, л. 179; опубл.: Пришляк В. «Что за прежнихъ гетмановъ резиденція гетманская была в Батѳринѣ»: спроба віднови гетьманської столиці за Данила Апостола // Сіверянський літопис. 2014. № 6 (120): листопад–грудень. Документи. № 1. С. 97.

⁴² ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 4641, арк. 2.

⁴³ Лазаревский А. Описание Старой Малороссии... Т. 3. С. 44–45.

⁴⁴ Там же.

⁴⁵ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 4293, арк. 1.

козаки із с. Дегтярі Варвинської сотні Прилуцького полку Манджуренко і Грищенко змушені були дати полковникові підписку такого змісту: «хотя покойные отцы наши, а по них и мы, козацко, а не посполито служащи, до сихъ временъ воинскую повинность отбывали, однако, теперъ до крайнего убожества и скудости пришедшии не могучи впредь козацкой службы отбывать, продали мы его милости п. Игнатию Ив. Галагану дворовое мѣсто, на которомъ хаты наши построены, гдѣ мы оставаясь жить, обязываемся полковнику посполито, а не козацко служить и всякія повинности отбывать, а не повинны уже будемъ въ будуще времена “до козацкого чину отзываться”»⁴⁶. У містечку Вереміївці Чигрин-Дубровської сотні Лубенського полку захланний полковник переписав у селянство мало не половину козачого населення. Уже будучи абшитованим, Г. Галаган продовжував заставляти місцевих козаків підписуватися у його підданство. Надсилав своїх «курінчиків»⁴⁷ зі зброєю в руках для розорення козацьких дворів, які в хатах у переддень зимових холодів знімали вікна і двері, виганяли непоступливих власників, забирали худобу, деревину й возили до його двору⁴⁸. На ці факти нелюдського ставлення до підданих свого часу скаржився місцевий сотник Олександр Бутовський⁴⁹.

Загалом слідство пройшло успішно, оскільки полковник Гнат Галаган перебував у поході з козаками на спорудженні Української лінії⁵⁰ і таким чином не міг ставити перепони під час розслідування Якіма Горленка про його нахабне хабарництво.

Отже, певна соціальна мобільність проявилася в цей період намаганням селян-посполитих поліпшити своє становище і місце у тогочасному суспільстві за рахунок незаконного переходу до козацького стану. Ці зміни у приналежності до іншої, за соціальною ієрархією – явно вищої та більш повноправної верстви, здійснювалися через нелегітимне вписування колишніх селян як козаків у компути – іменні козацькі реєстри. Достовірність їхніх документів і свідчень «ново-

⁴⁶ Цит. за: *Лазаревский А.* Описание Старой Малороссии... Т. 3. С. 45.

⁴⁷ Курінчики – категорія рядових козаків у Гетьманщині. Їх закріплювали за гетьманами, генеральною та полковою старшиною для виконання різноманітних особистих доручень, військових справ, а також для праці в їхніх маєтках. За це старшина нерідко звільняла курінчиків від участі у військових походах. Кількість їх точно не визначалась, а тому цілком залежала від побажань і потреб козацької верхівки (Див.: *Гуржій О.І., Чухліб Т.В.* Гетьманська Україна. Київ, 1999. С. 106; *Горобець В.* Малі соціальні та соціо професійні групи Гетьманату: «курінчики», «стрільці», «протекціянти», «дворяни» etc. // Соціум: Альманах соціальної історії. Київ, 2008. Вип. 8. С. 187–194).

⁴⁸ *Лазаревский А.* Описание Старой Малороссии... Т. 3. С. 45–46.

⁴⁹ *Лазаревский А.* Материалы для истории общественного и частного быта в Малороссии XVIII в. // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. Киев, 1896. Кн. XI. Отд. 3. С. 152.

⁵⁰ *Рігельман О.І.* Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі / Упоряд. П.М. Сас, В.О. Щербак. Київ, 1994. С. 638.

уписних козаків» інколи не витримувала жодної критики. Втікаючи від «посполитої повинності», селяни, справді, прагнули (у листі-донесенні генерального хорунжого дослівно – «перлися козакувати»⁵¹), аби поповнити відносно вільну соціальну верству. В листі-донесенні до гетьмана генеральний хорунжий зазначав про свою вимогу від полкових ревізорів організації перевірки тих селян, щоби «таких новоуписних сотнѣ полковой казалемъ пригласити и допросити в них почому они прутся в козатство»⁵². Він також вів мову про спробу вияснити на сотенному рівні ціну не зовсім законного внесення до козацького реєстру: «что за уписное платили ли они кому, или по дружбѣ»⁵³? Лист-донесення 1732 р. проливає більше світла на соціум, соціальну мозаїку та суспільні взаємини козацького Гетьманату в умовах політичних трансформацій першого ліквідаційного періоду.

Публікація тексту донесення здійснюється зі збереженням усіх особливостей українського скоропису першої половини XVIII ст. дипломатичним методом передачі документів, тобто за принципом «літера в літеру» (відсутня у сучасному українському алфавіті літера «v», зазвичай, передається в публікації документів як «в»). Збережено написання букв: «є», «ѣ», «ѧ», «Ѡ», «Ѳ», за винятком часткового регулювання великих і малих літер, а також дотримання норм сучасної пунктуації. У квадратних дужках розшифровано скорочення та пропущені літери, виносні літери позначені курсивом, титла над скороченими словами збережено.

ДОКУМЕНТ

1732, 24 березня. – Донесення генерального хорунжого Якіма Горленка гетьману Данилу Апостолу про наслідки розслідування станової належності нововписаних козаків Прилуцького полку.

[1] Марта 24 1732 году

Исневелможній Млѣцѣ Пнѣ Гетманѣ и Каваллер,
мой милостивѣишій Пнѣ и Добродѣю

Получилъ ѧ вельце висоцѣповажній указъ Исневелможности вѣшей, в котромъ повелено мнѣ з присутствіемъ старшини полковой Прилуцкой сочинит обстоятелное слѣдствіе о новоуписних козаках в полку Прилуцкомъ, по ѧких они свѣдѣтелствах принимани в козатство, и ѧ приводѧ указъ Исневелможности вѣшей во исполненіе, приналъ и себе ж в присутствіе обозного Полкового да

⁵¹ ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 4293, арк. 1 зв.

⁵² Там само.

⁵³ Там само.

двохъ Полкових ассауловъ, а другихъ судю, хорѣжих и сотника не опрѣделалемъ для того, что б в судѣ Полковомъ не учинилась остановка и обавилемъ онїи Пнѹ Полковниковѣ Прилуцкому і такимъ требованїемъ, что б Пнѣ Полковникъ всѣхъ тихъ новоуписнихъ велѣлъ мнѣ и слѣдствїю явить реестръ, по якому требованїю прислалъ до мене черезъ писара полкового, в которомъ тилко показано з сотнѣ Полковой десѣт члѣвкъ, та осмъ члѣвкъ дѣвциких, о которыхъ писалъ до Иисневелможности вѣей еще в тридцѣтомъ году, требуя о нихъ резолюціи, або мы никого тогда не явили, и потому я требовалемъ в сотника Полкового, что б обавилъ мнѣ реестрѹмъ коликое число в сотнѣ его новоуписнихъ имѣется, то и сотникъ прислалъ

[1 зв.] реестръ за своєю рѣкою десѣт тилко з разнихъ селъ и сказкою своєю показалъ, что о десѣти тилко имѣеть ѿт Полковника писмелнїе указы, а о другихъ словесное ѿт Полковника приказане, что б ѿказоват ѿт посполитой повинности, и потому я такихъ новоуписнихъ сотнѣ полковой казалемъ пригласити и допросити в нихъ почому они прутся в козатство, а когда ревѣзіа была, для чого тогда не явлалес до ревѣзоровъ, то онїе говорятъ єдни дома не были, а другїе кажутъ, что еще тогда не мали за що вписуватися, такихъ козаковъ од осмнадцѣти показалось па десѣт безъ двоухъ, иннїе ж предо мною явлали свѣдителей, а другїе и жадного о себѣ не показали свѣдительства, толко повѣдають не велено уже быт посполитими, ибо якъ сказка сотника полкового являетъ словесно об нихъ заказувано, а в компут не писано, и потому они своихъ владѣлцовъ не слушаютъ, о которыхъ я справасъ з ревѣзѣальною книгою, в которой онїе написани между посполитими, сочинилемъ о нихъ именнїи реестръ, под всѣкимъ прописавшии свѣдительство, которыхъ почому претса козаковати и онихъ тут же до високой уваги и разсмотренїа Иисневелможности вѣей посилаю, а когда онихъ новоуписнихъ спросилемъ, что за уписное платили ли они кому или по дружбѣ

[2] якой онимъ не велено быт посполитими, то значала поколе еще о томъ не провѣдали, старшина, якіе вимали датокъ, почали были казати, которїе тут же реестромъ обавлены, а другимъ якъ заказано, такъ и перестали явлати, говорѣчи тоє что за ласку насъ попринимали, чому весма вѣритъ невозможно, где я, прикончивши полковую сотню написалемъ и в другїи сотнѣ до сотниковъ что б такихъ новоуписнихъ прислали и слѣдствїю, однакъ сее слѣдствїе в скорости незвозможно весма сочинити, понеже и в єдной сотнѣ ѿт марта 9 д[ня] до сего марта 22 д[ня] в силу прикончилемъ, что донешши Иисневелможности вѣей млѣтивому себѣ на[все]гда Рейментарскому полѣцаю с респектовѣ и зостаю.

Иисневелможности вѣей Пна моего милостивого
и всенадежного Добродѣя нижайшии слѣга
Єта Императорского величества Войска
Запорожскаго хорѣжий Єнералний Якимъ Горлѣнко.

На зворотї:

[2 зв.] Єта Імператорского величества Войска Запорожскаго обоихъ сторонъ Днѣпра Гетману и ордина Святого Алеѣсандра Нѣвского Кавалерѣ, Иисневелможному Его мѣсти Пѣну Пѣну Даниїлу Апостолу, мѣстивому моемѣ Патронѣ и Добродѣевѣ.

ЦДІАК України, ф. 51: Генеральна військова канцелярія, оп. 3, спр. 4293: Донесення генерального хорунжого Я. Горленка від 24 березня 1732 р. про наслідки розслідування станової належності нововписаних козаків Прилуцького полку, арк. 1–2 зв. Рукопис.



TABULA GRATULATORIA

Вадим Арістов, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), aristov3000@ukr.net

Олена Бачинська, Одеський університет імені І.І. Мечникова (Одеса), olena_an@ukr.net

Андрій Блануца, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), andriiblanutsa@gmail.com

Андрій Бовгиря, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), andrzej@ukr.net

Геннадій Боряк, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), hboriak@gmail.com

Дмитро Вирський, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), vyrsky@yahoo.com

Віктор Даниленко, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), shln_2010@ukr.net

Олена Дзюба, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), dzuol2012@gmail.com

Любов Дубровіна, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (Київ), lyubov.dubrovina@gmail.com

Ярослав Затилюк, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), yaroslav.zatyluk@gmail.com

Валерій Зема, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), valerzem@gmail.com

Алла Киридон, Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво» (Київ), akurydon@ukr.net

Ольга Ковалевська, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), o_kovalevska2013@ukr.net

Галина Ковальчук, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (Київ), kovalchuk_galina@ukr.net

Ірина Колесник, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), ikolesnyk2002@gmail.com

Василь Кононенко, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), kononenkovp@ukr.net

Сергій Кот, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), sergiikot@ukr.net

Станіслав Кульчицький, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), s_kul@ukr.net

Тетяна Люта, Музей історії міста Києва (Київ), ltu@i.com.ua

Валентина Матях, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), ematyakhvm@ukr.net

Ірина Матяш, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), matio@ukr.net

Віталій Нахманович, Музей історії міста Києва (Київ), vrn@kby.kiev.ua

Георгій Панакін, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського Національної академії наук України (Київ), hrapakin@gmail.com

Руслан Пириг, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), ruslan_pyrig@ukr.net

Сергій Плохій, Український науковий інститут Гарвардського університету (Кембрідж), plokhi@fas.harvard.edu

Роман Подкур, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), 5roman@ukr.net

Анатолій Подольський, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса Національної академії наук України (Київ), apodolskyi@gmail.com

Володимир Потульніцький, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського Національної академії наук України (Київ), potulnytskyva@ukr.net

Володимир Пришляк, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк), pryshliakv@ukr.net

Володимир Ричка, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), wolr@ukr.net

Олена Русина, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), erusina@ukr.net

Ростислав Сосса, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), sossaua@gmail.com

Тетяна Таїрова-Яковлева, Санкт-Петербурзький державний університет, (Санкт-Петербург), tairovayak@mail.ru

Олексій Толочко, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), tolochko@hotmail.com

Олександр Удод, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), oudod@ukr.net

Ярослав Федорук, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського Національної академії наук України (Київ), iarfedoruk@yahoo.com

Тереза Хинчевська-Геннель, Білостоцький державний університет (Білосток), bartok2@gazeta.pl

Юрій Шановал, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса Національної академії наук України (Київ), sharoblu@gmail.com

Лариса Якубова, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), lyakubova@ukr.net

Олексій Ясь, Інститут історії України Національної академії наук України (Київ), alexyas@ukr.net



ЗМІСТ

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА ЛАБОРАТОРІЯ ІСТОРИКА

<i>Ірина КОЛЕСНИК</i> Відкритість до нового як кредо історика	7
<i>Олексій ЯСЬ</i> Концепції генерацій: культурне походження, міждисциплінарні виміри, інструментальні можливості та пізнавальні ліміти	19
<i>Олександр УДОД</i> Публічна історія в Україні: науковий і дидактичний контексти формування нового субдисциплінарного напрямку	43
<i>Віталій НАХМАНОВИЧ</i> Історик. Реквієм за ремеслом	57

ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДИСКУРСИ

<i>Володимир РИЧКА</i> «Феодалізм» Київської Русі (теорії та дослідницькі практики XIX – початку XX ст.)	67
<i>Валентина МАТЯХ</i> Медієвістично-ранньоновістичний сегмент дисциплінарної матриці сучасного історієписання: зріз академічного досвіду	83
<i>Володимир ПОТУЛЬНИЦЬКИЙ</i> Російсько-українські взаємини протягом середньовічної, ранньоновітної та модерної епох в історіографічно-архівній спадщині Омеляна Пріцака	103
<i>Руслан ПИРИГ</i> Українська революція 1917-1921 рр.: сучасний історіографічний образ та дослідницький потенціал	117
<i>Teresa CHYNCZEWSKA-HENNEL</i> Trzy «Historie Ukrainy» w języku polskim (Władysław Andrzej Serczyk, Natalia Jakowenko, Paul Robert Magosci)	133
<i>Любов ДУБРОВІНА, Галина КОВАЛЬЧУК</i> Формування напрямів історико-книгознавчих та історико-бібліотечнознавчих досліджень у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського у 1990-х – на початку 2000-х років	143

Роман ПОДКУР
Дослідження політичних репресій в Україні
(друга половина 1980-х років – початок ХХІ ст. 155

Лариса ЯКУБОВА
Перспективи російської академічної історичної науки
у світлі новітньої кримології (2014-2019 рр.) 179

MEMORY

Сергій ПЛОХІЙ
Goodbye Lenin: революція пам'яті в сучасній Україні 205

Алла КИРИДОН
Комеморативні практики як засіб формування ідентичності:
констеляція системосмислових детермінант 229

Анатолій ПОДОЛЬСЬКИЙ
Пам'ять про Голокост в Україні в контексті Другої світової війни:
суспільні та історіографічні виклики 257

РЕЦЕПЦІЇ ТА ОБРАЗИ

Валерій ЗЕМА
Москва і Флорентійська унія 271

Дмитро ВИРСЬКИЙ
Козаки і Тринадцятирічна війна в Угорщині за виданнями
Б. Папроцького «Сад королівський» та «Діадох» 301

Ярослав ЗАТИЛЮК
У витоків київського дискурсу: образ «Ubi gloria» та уявлення
про минуле Києва ХVІ – початку ХVІІ ст. 317

Андрій БОВГИРЯ
«Україна обох берегів Дніпра»: уявлення про єдність вітчизни
в інтелектуальній традиції другої половини ХVІІ–ХVІІІ ст. 333

Ярослав ФЕДОРУК
«You have heard this news upon the Market place»:
Верифікація новин в англійській періодиці середини ХVІІ ст. 349

Олена ДЗЮБА
«Статистичні повідомлення про Малоросію або Україну» А. Л. Шлецера 361

Олена БАЧИНСЬКА
Уявлення Європи про військово-політичну ситуацію в Україні
1708-1709 рр. через новини франкомовного видання «Амстердам» 371

<i>Георгій ПАПАКІН</i> Іван Мазепа на сторінках «Писем и бумаг императора Петра Великого» (до проблеми актуалізації археографічної джерельної бази)	381
<i>Татьяна ТАИРОВА-ЯКОВЛЕВА</i> Іван Мазепа – дипломат: Жан Балюз глазами гетмана	403
<i>Ольга КОВАЛЕВСЬКА</i> «Мазепинські річніці» як віхи формування уявної іконографії Івана Мазепи ХХ – початку ХХІ ст.	411
<i>Юрій ШАПОВАЛ</i> Іван Лисяк-Рудницький про феномен Радянської України	431

AD FONTES

<i>Олексій ТОЛОЧКО</i> Володимир Мономах і Літопис	441
<i>Вадим АРИСТОВ</i> Як не ходив на Галич князь Ізяслав у 1250-х роках	447
<i>Тетяна ЛЮТА, Олена РУСИНА</i> На історичних перехрестях: Провенанс Часовника 1565 р. із колекції Сержа Лифаря	463
<i>Андрій БЛАНУЦА</i> Документ про маєткові статки українського князя ХVІ ст.	475
<i>Ростислав СОССА</i> Політико-адміністративне розмежування українських земель на картах середини ХVІІ – початку ХVІІІ ст.	479
<i>Володимир ПРИШЛЯК</i> «Почому они прутся в козатство»: донесення генерального хорунжого Якими Горленка гетьману Данилу Апостолу 1732 р.	491
<i>Василь КОНОНЕНКО</i> «Літопис Величка»: гіпотези до дослідження тексту.....	503
<i>Віктор ДАНИЛЕНКО</i> «...Різниця між малоросами і росіянами дуже різка»: із спадщини молодого Володимира Вернадського	513
<i>Геннадій БОРЯК</i> «Знищено шляхом спалення...»: невідомий документ з історії архівоциду (Акт знищення урядового архіву України у липні 1941 р.)	531
<i>Ірина МАТЯШ</i> Архіви українських емігрантів у Канаді як складова частина зарубіжного комплексу українського дипломатичного архіву	561

РЕФЛЕКСІЇ

Станіслав КУЛЬЧИЦЬКИЙ

Чи була Україна російською колонією в царські і радянські часи? 583

Сергій КОТ

Повернення та реституція культурних цінностей:

світові тенденції і виклики для України 595

SUMMARY 643

TABULA GRATULATORIA 644



НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ACADEMIA. TERRA HISTORIAE

Студії на пошану Валерія Смолія: У 2-х кн.

Кн. 2: Простори історика

Редактор *Валентина Матях*

Макет та комп'ютерна верстка *Світлана Блащук*

A38 **Academia. Terra Historiae.** Студії на пошану Валерія Смолія : У 2-х кн. / відпов. ред. Боряк Геннадій ; упоряд. Блащук Світлана, Боряк Геннадій, Горобець Віктор, Кудряченко Андрій, Матях Валентина, Ткаченко Василь, Солошенко Вікторія, Ясь Олексій. Київ : Ін-т історії України Національної академії наук України, ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», 2020.

ISBN 978-966-136-707-3

Кн. 2 : Простори історика. 656 с.

ISBN 978-966-136-709-7

У другій книзі ювілейного видання публікуються статті, присвячені проблемам історіографії, джерелознавства, історичної пам'яті й дослідницького інструментарію та ін. Матеріали згруповано за проблемно-тематичними рубриками — «Інструментарій та лабораторія історика», «Історіографічні дискурси», «Мемору», «Рецепції та образи», «Ad fontes», «Рефлексії».

Для науковців, викладачів, студентів, усіх, хто вивчає історію України.

УДК 94(477)(082)